

# Uvodnik



Privreda Srbije je od 2000. godine do sada ostvarila solidan, ali ne izuzetan ekonomski napredak. Prosečna stopa rasta BDP u prethodnih 25 godina iznosila je 3,1%, što znači da je realni BDP u navedenom periodu kumulativno povećan za 116,6%. Rast privrede Srbije u prethodnih 25 godina bio je izrazito neravnomeran, u okviru posmatranog perioda uočavaju se tri izrazito različita potperioda. Najbrži rast je bio u periodu 2000-2008. kada je ostvarena prosečna stopa rast od 5,9% godišnje, nakon čega sledi skoro decenijska stagnacija u periodu 2009-2017. godine sa prosečnom godišnjom stopom rasta od svega 0,8%. Nakon 2018. rast privrede se ponovo ubrzava tako da je u periodu 2017-2025. ostvarena prosečna stopa rasta od 3,6%. Ekonomski napredak Srbije u prethodnih 25 godina može se posmatrati i po političkim režimima. Prvi je period 2001-2012., u kome je uspostavljen demokratski režim, dok je nakon 2012. uspostavljen sistem koji ima odlike izborne autokratije. U periodu 2000-2012. prosečan rast BDP bio je 3,7%, dok je periodu 2012-2025. ostvaren rast od 2,6%.

Ostvareni rast u prethodnih 25 godina rezultat je ekonomskih politika i reformi koje su primenjivane u Srbiji i kretanja u svetskoj privredi. Visoke stope rasta u periodu 2001-2012. godine rezultat su ukidanja sankcija, reformi monetarne i fiskalne politike i brojnih reformi kao što su otvaranja privrede prema svetu, radikalno smanjivanje državne kontrole cena i kamatnih stopa, jačanje finansijske discipline, smanjivanje gubitka javnih preduzeća, privatizacija društvenih preduzeća, liberalizacija tržišta rada, izgradnja modernog bankarskog sistema i dr. Iako navedene reforme nisu efikasno sprovedene, one su stvorile temelj za napredak Srbije u budućnosti, jer je njima ostvaren prelaz iz socijalističke samoupravne privrede ka tržišnoj privredi u kojoj dominira privatna svojina

Ključni pokretač visokog rasta privrede u periodu 2001-2008. godine su politike i reforme sprovedene u ovom periodu, a ne niska početna osnovica. Niska početna osnovica daje šansu za brz privredni rast, ali ona nije pokretač privrednog rasta. Ubedljiv dokaz da niska osnovica ne generiše automatski rast su brojni primeri nerazvijenih zemalja, od kojih neke ostvaruju brz privredni rast, dok druge decenijama stagniraju na niskom nivou razvijenosti. Kada bi niska osnovica automatski generisala rast privrede, tada bi sve zemlje bile na podjednakom nivou razvijenosti.

Za održiv rast privrede potreban uslov je bio uspostavljanje makroekonomske stabilnosti, u čijem ostvarivanju najvaž-

niju ulogu imaju monetarna i fiskalna politika. Sistemski uslov za obaranje inflacije je usvajanje zakonskih ograničenja koja su uvedene na početku tranzicije kojima se Narodnoj banci zabranjuje da direktno finansira državu i banke, a kao osnovni cilj monetarne politike definisano je održanje stabilnosti cena. Ovim zakonskim rešenjem prekinuta je višedecenijska praksa kojom je Narodna banka tretirana kao „servis“ države i privrede koji štampanjem novca pokriva njihove deficite i gubitke, što je dovelo do dugotrajne visoke inflacija i dve hiperinflacije. Rezultat monetarne reforme sprovedene u prvim godinama tranzicije bilo je smanjivanje prosečne inflacije sa oko 50% godišnje u periodu 1995-2000. godina na oko 10% tokom prve decenije ovog veka. Pri tome je važno da je inflacija od oko 10% velikim delom bila posledica povećanja administrativno kontrolisanih cena u infrastrukturnim delatnostima. Važna poluga obaranja inflacije u prvim godinama tranzicije bila je politika skoro fiksnog kursa dinara. Medjutim, takva politika, u uslovima još uvek visoke inflacije, dovela je do velikog rasta realne vrednosti dinara i slabljenja cenovne konkurentnosti privrede. Stoga je slabljenje dinara bilo neophodno da bi se obnovila cenovna konkurentnost privrede, po cenu nešto veće inflacije. Osim slabljenja dinara od 2006. godine se sprovodi politika slobodnog formiranja kursa dinara na deviznom tržištu, što je imalo za posledicu velike varijacije kursa dinara. Rast varijabilnosti kursa, u visokoevroiziranim privredama kao što je srpska, ima za posledicu povećanje rizika, što nije dobar ambijent za poslovanje privrede.

U realizaciji fiskalne politike u prvih 12 godina ovog veka razlikuju se dva izrazito različita perioda. Prvi period traje od 2001. do 2006. godine i u njemu je fiskalni deficit bio nizak, dok je javni dug opadao kako u apsolutnom iznosu tako i u odnosu na BDP. Prosečan fiskalni deficit u ovom periodu iznosio je -0,7% BDP, dok je javni dug opao sa 179,8% BDP u 2000. godini na 25% BDP u 2008. godini. Nizak deficit u periodu 2000-2006. rezultat je fiskalne konsolidacije koja je sprovedena tokom prve polovine 2001. godine i koja je obezbedila da prihodi i rashodi budu približno uravnoteženi. Nizak fiskalni deficit, uz preuzimanje kvazifiskalnih obaveza od strane država, suštinski je pomogao realizaciju usvojene monetarne politike i poboljšanju makroekonomske stabilnosti u prvim godinama tranzicije.

Od sredine 2006. godine dolazi do promena u fiskalnoj politici koje se ispoljavaju u trajnom povećanju rashoda,

dok su neke poreske stope smanjene što je uticalo na rast strukturnog fiskalnog deficita, tako da je fiskalni deficit u periodu 2007-2012. godina u proseku iznosio 3,8% BDP. Među važnijim merama fiskalne politike koje su uticale na rast strukturnog fiskalnog deficita u periodu 2006-2008. su povećanje penzije i zarada, na jednoj strani i smanjenje poreza na dobit i na zarade na drugoj strani. Negativni efekti promena u fiskalnoj politici nisu se odmah ispoljili, jer su fiskalni deficiti u periodu 2006-2008. finansirani prihodima od privatizacije. Tokom 2009. i 2010. godine primenjuje se niz mera koje su imale za cilj smanjenje fiskalnog deficita, kao što su zamrzavanje plata i penzija, kao i privremeno povećanje nekih poreza, što je dovelo do značajnog, ali nedovoljnog, smanjenja fiskalnog deficita. Dodatni šok na fiskalnu politiku, koji je imao za posledicu povećanje fiskalnog deficita, dogodio se 2011. godine u okviru fiskalne decentralizacije, kojom su lokalnim zajednicama preneti prihodi sa nivoa Republike u visini od 1,5% BDP, bez prenošenja dodatnih obaveza na lokalne zajednice. Kao rezultat visokih fiskalnih deficita javni dug je povećan sa 8,8 mlrd evra (25% BDP) koliko je iznosio krajem 2008. na 15,4 mlrd evra (44% BDP) krajem jula 2012. godine. Rast fiskalnog deficita, česte promene u fiskalnoj politici, uz velike varijacije deviznog kursa, povećali su makroekonomsku nestabilnost, što je negativno uticalo na rast privrede.

Na rast privrede Srbije u ovom periodu negativno je uticala je globalna finansijske kriza koja je dovela do značajnog usporavanje evropskih privreda u 2008. godine, a potom i do snažnog pada BDP u 2009. godini. Većina evropskih zemalja izašla je iz recesije u 2010. godine, ali je njihov rast bio spor sve do 2014. godine, što je negativno uticalo na izvoz Srbije, kao i na priliv SDI, a time i na rast privrede Srbije.

Nakon promene političkog režima, sredinom 2012. godine, nastavljena je stagnacija privrede Srbije, sa prosečnom stopom rasta BDP od 1% godišnje u periodu 2012.-2017. Razlozi produžene stagnacije su delimično unutrašnji i obuhvataju kašnjenje u sprovođenju fiskalne konsolidacije i reformi privrednog sistema, a delimično spoljni jer su evropske privrede stagnirale do 2014. godine. Umesto sprovođenja fiskalne konsolidacije tokom druge polovine 2012. godine, za koju je postojao pripremljen program od strane Fiskalnog saveta, nova Vlada produbljuje fiskalni deficit i ubrzava zaduživanje države. Fiskalni deficit ubrzano raste tako da je 2012. godine iznosio 6,2% BDP, a u 2013. i 2014. u proseku je bio 5,5% BDP, što dovodi do povećanja javnog duga krajem 2014. na 22,7 milijarde evra, odnosno 63,4% BDP. Visok fiskalni deficit i ubrzani rast javnog duga, uz neizvesnost u vezi sa time kakvu će ekonomsku politiku i reforme sprovođiti novi režim, povećale su rizik od krize javnog duga, što je odvrćalo strane i domaće preduzetnike od investiranja.

Krajem 2014. godine počinje da se sprovodi fiskalna konsolidacija, koja je za rezultat imala značajno smanjenje fiskalnog deficita, a u nekim godinama je ostvaren i fiskalni suficit. Prosečan fiskalni deficit u periodu 2015-2019., iznosi samo -0,6% BDP, što je imalo za rezultat zaustavlja-

nje rasta javnog duga na oko 24 mlrd evra, kao i njegov pad u odnosu na BDP. Tokom COVID krize fiskalni deficit se značajno povećava, da bi nakon njenog okončanja ponovo vratio u održive okvire – ispod 3% BDP. Visoko zaduživanje tokom COVID i umereno zaduživanje nakon toga, dovelo je velikog rasta javnog duga u evrima koji sredinom ove godine iznosi preko 40 mlrd evra, ali je njegov odnos prema BDP i dalje održiv.

Osim fiskalne konsolidacije u ovom periodu su sprovedene i druge reforme kao što je okončanje privatizacije društvenih preduzeća, najčešće stečajem neprivatizovanih velikih društvenih preduzeća, čime su obustavljene subvencije za ova preduzeća. Smanjenje rashoda za plate, penzije i druge socijalne izdatke stvorilo je prostor za rast javnih investicija u periodu 2021-2025 na 6,9% BDP, uz održiv nivo fiskalnog deficita. Nizak fiskalni deficit, umeren javni dug, niska i stabilna inflacija i stabilan kurs i pozitivne ocene ekonomske politike od strane MMF doprineli su rastu poverenja stranih investitora u perspektivu privrede Srbije. Strani investitori su mogli da računaju na državne subvencije, kao i poseban status koji ih je štitio od administrativnih prepreka, pravne nesigurnosti i drugih teškoća sa kojim se suočavaju domaći privrednici. Srbiji su nakon 2014. godine išle na ruku i međunarodne okolnosti jer su evropske privrede izašle iz stagnacije, a ekspanzivna monetarna politika ECB i FED, je dovela do obilne ponude jeftinog kapitala na svetskom tržištu. Kao rezultat navedenih okolnosti SDI su u periodu 2017-2024. godine iznosile u proseku 6,4% BDP. Dok se makroekonomska stabilnost u Srbiji, za sada, uspešno održava, opšti kvalitet institucija već duže od jedne decenije se pogoršava što se ispoljava kroz rast korupcije, smanjenje kvaliteta propisa i povećanje nedoslednosti u njihovoj primeni, rastu birokratskih barijera, a povremeno i kroz ugrožavanje vlasničkih prava.

Povećanje javnih i stranih direktnih investicija predstavljao je glavni neposredni pokretač ubrzanja rasta BDP na 3,6% prosečno godišnje u periodu 2017-2025. godina. Međutim rast troškova poslovanja u Srbiji, stagnacije evropskih privreda i politička kriza u Srbiji uticali su na to da SDI u 2025. godinu padnu na 2,6% BDP, a podaci za ovu godinu pokazuju dodatni značajan pad SDI.

Stoga se postavlja pitanje kakve su perspektive rasta privrede Srbije u narednim godinama? Iskustvo razvijenih zemalja u tranziciji ukazuje da su male šanse da se u budućnosti SDI vrati na nivo koji je ostvarivan prethodnih 6-8 godina. Takođe, javne investicije su blizu maksimuma, pa se u budućnosti može očekivati njihovo smanjenje u odnosu na BDP. Ukoliko se ne povećaju domaće privatne investicije ukupne investicije će biti niske, pa se ne može očekivati brz privredni rast Srbije u narednim godinama, niti sustizanje zemalja srednje i zapadna Evrope po nivou razvijenosti. Za povećanje domaćih privatnih investicija uslov je poboljšanje kvaliteta institucija, ali sa za sada nema nagoveštaja da aktuelni režim ima nameru da to uradi.